

kerler Ebû Mansûr'dan ayrılp onun ta-rafına geçtiler (İbnü'l-Esîr, IX, 516-517).

Endülüs Emevîleri'nde emirlik veya hilâfet makamına gelen kimsenin askerlere dağıttığı bahşîşin yanında biat merasimine katılanlara makam ve mevkilerine göre çeşitli hediyeler verilmesi âdetti. Tahta çıkan hükümdarların biat merasimi münasebetiyle cülûs bahşîşi dağıtması bütün İslâm-Türk devletlerinde ve Moğollar'da da görülen bir uygulamaydı. Selçuklular ve Moğollar'da biat merasimlerinde orada bulunanlara çeşitli hediyelerin verilmesi yanında eski Türk âdetlerine uygun olarak "nisâr" adı verilen dinar, dirhem ve mücevher de saçılırdı (İbn Bîbî, I, 235). Adları Memlûklü sultanlarıyla birlikte zikredilen Mısır Abbâsî halifeleri için düzenlenen törenlerde de aynı uygulama sürdürülüyordu (İbnü'l-Esîr, XI, 257). Memlûkler'de "nafakatü'l-bey'a, nafakatü's-saltana" denilen bu uygulamaya Osmanlılar'da önce "cülûs bahşîşi", XVII. yüzyıldan itibaren "cülûs in'âmı" adı veriliyordu (bk. CÜLÛS).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübi, *Târîh*, II, 408, 440, 484, 487, 493; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 426; VIII, 25, 188, 365, 527, 557; IX, 155, 284, 401, 465-469; X, 88; Ebû Bekir es-Sûlî, *Ah̄bârü'r-Râzî-Billâh ve'l-Müttaki-Lillâh* (nşr. J. H. Dunne), Beyrut 1403/1983, s. 4-5, 121; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Abdülhamîd), III, 86, 117; Arîb b. Sa'd, *Şîlatü Târîhi't-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl], XI içinde), s. 28, 153, 156; İbn Miskeveyh, *Te-câribü'l-ümem*, I, 4, 199-200, 258, 260; II, 3; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 10, 203; IX, 516-517; XI, 257; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçuknâme* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 39, 108, 235; II, 89; *el-Uyûn ve'l-hadâ'ik fi ah̄bâri'l-hakâ'ik* (nşr. Ömer es-Sa'îdî), Dimaşk 1972, IV/1, s. 4-7, 67, 131, 207, 267; IV/2, s. 415; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 91, 120; III, 38; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 324; XI, 329; İbn İyâs, *Bedâ'ü'z-zühûr*, II, 65; III, 5, 407; Dayfulah Yahyâ ez-Zehrânî, *en-Nafakât ve idâretühâ fi'd-devleti'l-Abbâsiyye*, Mekke 1406/1986, s. 141-148, 463; H. Kennedy, "Mâl al-Bay'a", *EI* (İng.), VI, 205-206.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

MÂLVÂ

(مالوا)

Orta Hindistan'da bir bölge ve burada hüküm süren müslüman sultanlık (1392 [?] -1562).

Güneyden Vindhya dağlarına dayanan ve denizden yüksekliği 500-600 m. arasında değişen volkanik kökenli bir plato olan Mâlvâ günümüzde Hindistan'ın Medya Pradeş eyaleti sınırları içerisinde bulunmaktadır; en önemli şehirleri Ücceyn

(Uccain) (446.000, 2003 tah.), Dhâr (78.000) ve Çanderî'dir (29.000). Bölgeye Sultan İltutmuş zamanından itibaren (1211-1236) Delhi Sultanlığı orduları tarafından seferler düzenlenmişse de Mâlvâ'nın fethi 1305'te Sultan Alâeddin Halacî devrinde gerçekleşmiştir. Fetihden sonra bölgeye Melik Aynülmülk Mültânî vali tayin edildi. Sultan Alâeddin Halacî, Çanderî'yi Mâlvâ'dan ayırıp başka bir idarî bölge yaptığı için Dhâr eyalet merkezi oldu ve bölgede hızlı bir müslüman iskânı ve İslâmlaşma süreci başladı. Halacî ve Tuğluklu hânedanları zamanında yerli halka müdahale edilmediği için daha önceki dönemde iç savaşırlardan bunalmış olan Hintli racalar ve kabile şefleri Delhi Sultanlığı hâkimiyetinden fazla rahatsız olmadılar. Bu sebeple eyalet uzun süre Delhi Sultanlığı'nın en huzurlu bölgesi oldu ve bu durum Mâlvâ'nın gelişmesine önemli katkı sağladı. İbn Battûta, Delhi hâkimiyetinden sonra Dhâr, Ücceyn ve Çanderî'de nüfus artışı ve kültürel gelişme olduğunu kaydederken Ebû'l-Fazl Çanderî'de büyük bir kale, 14.000 ev, 384 pazar yeri, 360 kervansaray ve çok sayıda cami bulunduğunu belirtmektedir. Dhâr bölgesi de aynı şekilde büyümüş, Sultan Muhammed b. Tuğluk burada inşa ettirdiği bir hankahı Şeyh İbrâhim Maldebî adlı bir sûfinin sorumluluğuna vererek onu hayır işleriyle görevlendirmiştir. Ücceyn de bu dönemde önemli ölçüde gelişmiştir.

Timur'un 1398'de Hindistan'ı istilâsının ardından Delhi Sultanlığı eyaletleri birer birer bağımsız hale gelmeye başlayınca Tuğluklular'dan Nâsirüddin Muhammed Şah'ın (1390-1394) Mâlvâ valisi olarak tayin ettiği Dilâver Han Gûrî de Mâlvâ Sultanlığı'nın temelini attı. Dilâver Han, Çanderî bölgesini Mâlvâ topraklarına dahil ederek idaresini büyük oğlu Kâdir Han'a verdi. Kâdir Han, Damoh ve Nimar gibi komşu Hindu racalıklarını fetih ya da himaye yoluyla kendine bağladı; Gucerât, Handeş ve Kalpî hâkimleriyle dostça ilişkiler kurdu. Dilâver Han'ın 1405'te vefatından sonra yerine geçen oğlu Alp Han, Hûşeng Şah unvanını alarak kendi adına hutbe okutmaya ve sikke bastırma-ya başladı. Ancak bir müddet sonra Gucerât Sultanı I. Muzaffer Şah, Hûşeng'i babasını zehirletmekle itham edip Mâlvâ topraklarını ele geçirdi. Hûşeng esir alınıp Gucerât'a götürülürken Muzaffer Şah onun yerine kardeşi Nusret Han'ı vali tayin etti. Fakat Muzaffer Şah'ın ayrılmasıyla Hûşeng'in yeğeni Mûsâ Han etrafına topladığı kumandanlar ile Nusret Han'a

karşı çıktı. Bunun üzerine başlayan kar-gaşa döneminde Hûşeng, Muzaffer Şah'ı ikna ederek kendisini Gucerât'a tâbi bir vali olarak tayin etmesini istedi. Böylece Muzaffer Şah'ın torunu Ahmed Han'ın refakatinde tekrar Mâlvâ'ya dönüp duru-ma hâkim olan Hûşeng, bir taraftan da gösterişli binaların yanı sıra bir Mescid-i Cum'a, Delhi Dervâzesi, medreseler ve sarayların planlandığı başşehir Mândû'nun (Şâdîbâd) inşasını hızlandırdı. 1411'de Muzaffer Şah vefat edip yerine Ahmed Şah geçince Hûşeng, daha önce zedelenen itibarından dolayı Gucerât topraklarını defalarca istilâya teşebbüs ettiyse de başarılı olamadı ve zaman zaman ağır yenil-gilere uğradı. Bununla birlikte Kherla ve Gagraun topraklarının fethiyle hâkimiyet sahasını genişletti. Bir müddet sonra Çanderî hâkimi bulunan kardeşi Kâdir Han vefat edince Çanderî toprakları da Mâlvâ'ya katıldı. Bu durum Hûşeng Şah'ın nüfuzunu arttırırken Mâlvâ hazinesi için de yeni imkânlar sağladı. Diğer taraftan Gucerât ile ilgili emellerinden vazgeçme-yen Hûşeng Şah bu amaçla Timurlu Hükümdarı Şâhruh'a tâbi olarak onun desteğini almak istedi. Şâhruh, Hûşeng'e komşu müslüman idarecilerle dostça geçinmesini telkin ederken Gucerât sultanını da Mâlvâ'ya yönelik ihtirasları konu-sunda uyardı.

1435'te vefat eden Hûşeng Şah'ın hal-ka iyi davranan, ilim adamı ve sanatkâr-ları koruyan bir yönetici olduğu kaynak-larda belirtilmektedir. Yerine Muhammed Şah Gûrî unvanıyla geçen oğlu Gaznî Han, dokuz ay sonra hanımı tarafından babası I. Mahmûd Halacî'nin teşvikiyle zehirle-nerek öldürüldü. Tahtı ele geçiren Mah-mûd Halacî, hasımlarını sindirerek 16 Ma-yıs 1436'da Mahmûd Şah unvanıyla ken-dini sultan ilân etti. 1469'a kadar hüküm süren Mahmûd Halacî'nin döneminde Mâlvâ hem yeni fetihlerle genişledi hem de mimari ve kültürel açıdan çok gelişti. Yerine geçen oğlu Sultan Gıyâseddin (Gi-yâs) Şah (1469-1500) babası kadar yete-nekli olmamakla birlikte ehliyetli kuman-danlar ve valiler sayesinde sultanlık dağıl-madan devam etti. Zamanının büyük kıs-mını haremde eğlence ile geçirdiği kay-edilen Gıyâseddin yetmiş yaşında iken rivayete göre oğlu Nâsirüddin tarafından zehirletildi. Ardından başlayan iç karışık-lıklar ve savaşlar sonunda Nâsirüddin du-ruma hâkim olmayı başardı ve saltanatını ilân etti. Yetenekli bir asker olmasına rağmen zevk ve sefahat içinde geçen bir hayat sonunda Nâsirüddin (Nâsir) Şah da

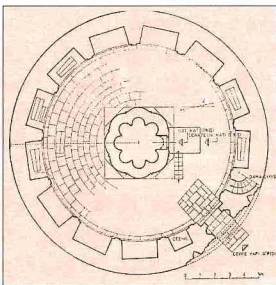
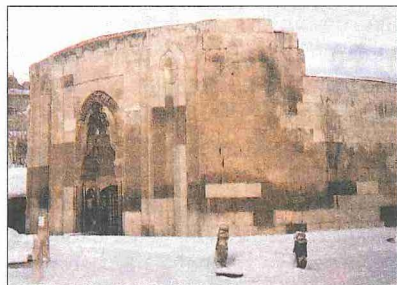
1511'de öldü. Taht için savaşan oğulları Şehâbeddin ve A'zam Hümâyün arasındaki mücadeleyi kazanan Hümâyün, II. Mahmûd Şah unvanıyla sultan oldu (2 Mayıs 1511). Şehâbeddin ise Çanderî'yi elinde tutarak Delhi Sultanı İskender-i Lûdî'ye tâbi oldu. Saltanatını korumayı büyük ölçüde Hindu müttefiki Raca Medni Rai'ye (Madni Ray) borçlu olan II. Mahmûd bir müddet sonra Rai'nin elinde kukla haline geldi. Gucerât Sultanı II. Muzaffer Şah'ın yardımıyla Rai'den kurtulduysa da Lûdîler'e ve diğer Hindu racılarına kapırdığı topraklarını geri alamadı. Sadece Mândû ve çevresiyle sınırlı olan saltanatı, 1531'de Gucerât Sultanı Bahadır Şah'ın Mândû'yu işgali ve Mâlvâ'yı ilhaki ile son buldu. Bu durum aynı zamanda Mâlvâ'daki Halacî hânedanının da sonu oldu. 1535'te Bâbürlü Sultanı Hümâyün Şah, Bahadır Şah'ı mağlûp ederek Mândû'ya girdi, ancak Bengal'de çıkan huzursuzluklar üzerine geri döndü. Mâlvâ'nın Bâbürlü topraklarına nihâi olarak dahil edilmesi 1561-1562'de Ekber Şah zamanında gerçekleşti. Bu dönemde zirai ve ticari alanda büyük gelişme kaydeden bölge, imparatorluğun en fazla gelir getiren eyaletlerinden biriydi. 1741'den sonra Nâdir Şah'ın Hindistan'ı işgalinin tesiriyle Mâlvâ'daki Bâbürlü hâkimiyeti zayıfladı ve eyalet bağımsız olmasa da fiilen Hindu kumandanların yönetimine girdi. Bu durum İngilizler'in bölgeyi ele geçirdiği XIX. yüzyıl başlarına kadar devam etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Mahmûd el-Kirmânî, *Me'âşir-i Mahmûd Şâhî* (nşr. Nûrû'l-Hasan Ensârî), Delhi 1968; Abdürrezzâk es-Semerkanî, *Maṭla'u's-sa'deyn* (nşr. Muhammed Şâfi), Lahor 1941, II, 782-783; M. Bihamed Hânî, *Târîh-i Muhammedî*, British Library, Or., nr. 137, vr. 312^a, 428^a; Yahyâ Sîrhîndî, *Târîh-i Mübârek Şâhî*, Kalkûta 1931, s. 169, 176; *Târîh-i Mahmûd Şâhî* (nşr. S. C. Misra), Baroda 1988, s. 30-43, 155; Rızkullâh Müştâkî, *Vâkı'ât-ı Müştâkî* (nşr. ve trc. I. H. Siddiqui), Delhi 1993, s. 213-239; U. N. Day, "The Independent Kingdoms of Malwa", *A Comprehensive History of India* (ed. M. Habib - K. A. Nizami), New Delhi 1982, s. 898-937; T. W. Haig - [Riazul Islam], "Mâlwa", *EI²* (İng.), VI, 309-310.

İQTİDAR HUSAIN SIDDIQUI

Mama Hatun Türbesi ve türbesinin planı - Tercan / Erzincan

MAMA HATUN

(ö. 597/1201'den sonra)

Saltuklu melikesi (1191 - 1200).

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinden biri olan Saltuklular'dan II. İzzeddin Saltuk'un kızıdır. Uzun süre idareyi elinde bulunduran ağabeyi Nâsirüddin Muhammed'in ardından 587'de (1191) Saltuklu Beyliği'nin başına geçti. Ağabeyi ve yetişkin yeğenleri varken Mama Hatun'un bir kadın olarak başa geçmesi, eski Türk hayatında kadının toplumdaki yerini müslüman oluktan sonra da koruduğunu göstermektedir. Mama Hatun Arap kaynaklarında "Erzurum sâhibesi" olarak gösterilmektedir.

Selâhaddin'in Eyyübî Suriye'den kuzeye doğru yayılma politikası takip ediyor, Türkmen beylerini itaat altına almaya çalışıyordu. Bu maksatla yeğeni Meyyâfârîkin hâkimi Takıyyüddin Ömer'e görev verdi. Takıyyüddin, Ahlatşahlar'a ait topraklardaki Hani'yi 587'de (1191) işgal etti ve Ahlatşah Seyfeddin Begtemür'ü yenilgiye uğrattı. Bundan cesaret alarak Ahlat üzerine yürüyüp şehri kuşattıysa da başarılı olamadı. Geri dönüp yine Begtemür'e bağlı Malazgirt'i kuşattı. Malazgirt mançınkla dövüldüğü sırada Mama Hatun askerinin başında Takıyyüddin Ömer'e yardıma geldi. Çevreden de katılmalar olmasına rağmen kuşatma uzun sürdü. Takıyyüddin Ömer'in 19 Ramazan 587'de (10 Ekim 1191) vefatı üzerine kuşatmaya son verildi.

Hükümdarlığı konusunda ilk yıllarla ilgili bilgi bulunmamakla beraber Mama Hatun'un son dönemlerde yeğenleriyle iktidar mücadelesi içinde olduğu anlaşılmaktadır. Mama Hatun, muhtemelen başına gelecekleri tahmin edip korkuya kapıldığı için 597'de (1201) Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Âdil'e haber göndererek nüfuz ve itibar sahibi bir kimseyle evlen-

mek istediğini bildirdi ve bu konuda kendisine yardımcı olunmasını rica etti. el-Melikü'l-Âdil, Nablus Eyyübî Valisi Fârisüddin Meymûn el-Kasrî'ye Mama Hatun ile evlenmesini, ayrıca onun ülkesini de yönetmesini tavsiye eden bir mektup yazdı. Teklifi kabul eden Meymûn el-Kasrî, evlenmek için gerekli hazırlıkları yaparken Mama Hatun'un tahttan uzaklaştırılıp hapsedildiğini, yerine yeğeni Alâeddin Melikşah'ın geçtiğini öğrendi. Mama Hatun'un bundan sonraki hayatına dair bilgi yoktur.

Güçlü, yetenekli ve ihtiraslı bir kadın olan, Erzincan ve Tercan'da hakkında menkıbevi mahiyette hikâyeler anlatılan Mama Hatun (Kara, s. 50-51) siyasi faaliyetleri yanında önemli tarihi eserler de bırakmıştır. Erzincan'ın Tercan (eski adı Mamahatun) ilçesindeki kervansaray, mesjid ve hamam bunlardandır. Türbesi de bu ilçededir. Yörenin birinci derecede deprem kuşağında olmasına rağmen bu eserlerin günümüze kadar gelmiş olması inşasına ne kadar itina edildiğini göstermektedir (bk. MAMA HATUN KÜLLİYESİ). 1050'de (1640) Tercan'a gelen Evliya Çelebi buranın Tercanlı Ali Ağa'nın zeâmeti ve müslüman bir köy olduğunu, "azize" diye nitelediği Mama Hatun'un Akkoyunlu (doğrusu Saltuklu) padişahlarından birinin "yıldız gibi temiz" kızı olup türbesinin ziyaret edildiğini, nakışlı ve uzunca mermer sanduka ile türbeye yakın bir cami ve bir hamamın bulunduğunu, yedi yıl sonraki gelişinde ise köyün 100 hânedan 200 hâneye çıktığını, "bir hayır sahibi kadın" diye andığı Mama Hatun'un tahsis ettiği vakfa ait gelir kaynaklarına el konulduğunu, bu yüzden sahipsiz kalan imaretin harabe olmaya yüz tuttuğunu belirtmektedir (*Seyahatnâme*, II, 202, 374).

BİBLİYOGRAFYA :

İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî* (nşr. C. de Landberg), Leiden 1888, I, 401-405; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, III, 118; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 202, 374; Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1969, I, 126, 127, 128; a.mlf., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 17-18; Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, Erzincan 1985, I, 267-268; Ali Sevim - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1990, I, 149, 150; Ruhi Kara, *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara 1993, s. 50, 51; Abdülkerim Özaydın, "Saltuklular", *Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 31, 34; Faruk Sümer, "Saltuklular", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 418-420; G. Leiser, "Saltuk Oghulları", *EI²* (İng.), VIII, 1001.

DURŞUN ALİ ŞEKER